

якими стикаються ці заклади, зокрема фінансові, організаційні та освітні виклики. Однією з найважливіших проблем є фінансування, оскільки багатьом закладам важко забезпечити достатню кількість ресурсів для підтримання якості освіти, що надається. Для вирішення цієї проблеми заклади позашкільної освіти можуть розглянути інноваційні рішення, такі як державно-приватне партнерство, кампанії зі збору коштів або гранти.

Організаційні проблеми, такі як нестача персоналу та відсутність інфраструктури, можна вирішити за допомогою ефективних стратегій набору персоналу, програм розвитку персоналу та інвестицій у сучасну інфраструктуру та обладнання. Нарешті, заклади позашкільної освіти повинні зосередитися на наданні актуальної, практичної освіти, яка готує учнів до успіху в сучасній економіці. Це вимагає зосередження на нових галузях, таких як штучний інтелект, кібербезпека та робототехніка, а також на практичних навичках, які можна застосувати на робочому місці.

Отже, управління закладами позашкільної освіти має вирішальне значення для успіху учнів у сучасній економіці. Ефективний менеджмент вимагає відданості вирішенню викликів, що стоять перед цими закладами, за допомогою інноваційних рішень, співпраці з іншими освітніми установами та організаціями, а також зосередження на наданні якісної освіти всім учням.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Alghamdi A., Alkahtani F. Challenges of out-of-school education in Saudi Arabia: A qualitative study. *Journal of Research in Innovative Teaching and Learning*. 2020. 13(1). P. 12-24.
2. Becker J., Hille L., Hille, M. Towards a strategy of open educational resources for STEM education in out-of-school institutions. *Educational Sciences*. 2020. 10(2). P. 44.

3. Diehl L., Wallace J. Cooperation in after-school hours: a review of the literature. *American Journal of Education*. 2018. 124(3). P. 325-346.

4. Національний науковий фонд. (2019). Позашкільний час STEM-шляхи. URL: <https://www.nsf.gov/ehrd/ostp.jsp>

5. Roth D. L., Brooks-Gunn D. Evaluating after-school programs: A meta-analysis of effects on student outcomes. *Review of Educational Research*. 2016. 86(2). P. 413-448.

REFERENCES

1. Alghamdi, A., & Alkahtani, F. (2020). Challenges of out-of-school education in Saudi Arabia: A qualitative study. *Journal of Research in Innovative Teaching and Learning*. 13(1). 12-24.

2. Becker, J., Hille, L., & Hille, M. (2020). Towards a strategy of open educational resources for STEM education in out-of-school institutions. *Educational Sciences*. 10(2). 44.

3. Diehl, L., Wallace, J. (2018). Cooperation in after-school hours: a review of the literature. *American Journal of Education*. 124(3). 325-346.

4. Natsional'nyy naukovyy fond (2019). [National Science Foundation]. Pozashkil'nyy chas STEM-shlyakhy. URL: <https://www.nsf.gov/ehrd/ostp.jsp>

5. Roth, D. L., Brooks-Gunn, D. (2016). Evaluating after-school programs: A meta-analysis of effects on student outcomes. *Review of Educational Research*. 86(2). 413-448.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РИЖОВА Анна Олегівна – магістрант кафедри позашкільної освіти Українського Державного Університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: управлінська діяльність в закладах позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RYZHOVA Anna Olehivna – master's student at the Department of Out-of-School Education Ukrainian State University named after Mykhailo Drachomanov.

Scientific interests: managerial activity in institutions of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.

УДК373.5.015.31:316.46

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-394-401

СМЧУК Тетяна Володимирівна –

кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри

економічної географії та екологічного менеджменту

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>

e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

ЗАЯЧУК Мирослав Дмитрович –

доктор географічних наук, декан географічного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3236-7184>

e-mail: m.zayachuk@chnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ГЕОГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

У статті проаналізовано формування лідерських якостей здобувачів у закладах вищої освіти. Наголошено, що розвиток лідерського потенціалу здобувачів освіти є актуальною проблемою для закладів вищої освіти, оскільки саме у студентські роки відбувається активне формування ціннісних орієнтацій, соціальної позиції, визначення життєвих пріоритетів молоді людини. Сьогодні здобувач вищої освіти може самостійно приймати рішення, висувати нові ідеї, розвиваючи лідерський потенціал. Тому, з метою створення лідерів нового покоління, набуває актуальності проблема розвитку лідерського потенціалу студентів географічних факультетів. Університети, що діють як центри освіти, науки та культури, мають значні можливості безперервного розвитку особистості, в тому числі і її лідерських здібностей. Акумуляуючи та транслюючи інноваційний педагогічний досвід університет створює сучасний освітній простір, який може готувати якісних фахівців, які усвідомлено приймають на себе функції управління та ефективного лідерства у різних напрямках професійної діяльності.

З метою розробки та впровадження форм роботи з розвитку лідерського потенціалу студентів-географів виокремлено найбільш ефективні у напрямку розвитку лідерського потенціалу організаційні форми соціально-педагогічної роботи, а саме, тренінг, який виконує перетворювальну, коригувальну, профілактичну та адаптивну функції; студентський науковий гурток націлений на спілкування, обмін ідеями та думками, вдосконалення і розвиток знань здобувачів освіти у наукових сферах діяльності, становленню особистості є; квест – змагання, послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань окремими гравцями або командами; дебати; круглий стіл; індивідуальна робота; пор фоліо як способу фіксування, накопичення, оцінки та самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу, тощо.

Особливої уваги заслуговує діагностика лідерських здібностей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводилась за методикою Є. Жарікова та Є. Крушельницького. Ця методика дозволяє оцінити здібність особистості буди лідером. Проаналізувавши результати, ми бачимо, що лідерські якості у більшості здобувачів нижче середнього, що характеризується відсутністю бажання до спілкування, схильністю до проведення часу на самоті. Вони не відчувають себе активними та розкутими. Таким здобувачам освіти важко налагоджувати контакти з людьми. Не відстоюють свою точку зору, тяжко переносять критику. Практично не виявляють ініціативи, не приймають самостійних рішень. На практиці серед здобувачів вищої освіти все ще досить значна частка студентів, які за своїми особистісним проявам досить неініціативні, не мають якісь виражені здібності і не прагнуть виразити себе, досягти власними зусиллями престижного соціального статусу. Подібні прояви ускладнюють процеси їх соціальної адаптації та професійного розвитку.

Отже, здійснений аналіз стану вивчення проблеми лідерства і формування лідерських якостей у працях українських і зарубіжних вчених визнає недостатній рівень дослідження проблеми формування лідерських якостей у студентів географічних університетів. Подальшого наукового вивчення потребує розробка сучасних інтерактивних форм і методів формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів.

Ключові слова: лідерські якості; здобувачі освіти; лідерський потенціал; розвиток особистості.

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna –
Candidate of Geographical Sciences
of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University,
Associate Professor of the Department of
economical geography and ecological management
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua
ZAIACHUK Myroslav Dmutrovych –
Doctor of Geographical Sciences,
Dean of the Geographical Faculty
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3236-7184>
e-mail: m.zayachuk@chnu.edu.ua

FEATURES OF THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN GEOGRAPHY FACULTIES STUDENTS

The article analyzes the formation of leadership qualities of students in institutions of higher education. It is emphasized that the development of the leadership potential of education seekers is an urgent problem for institutions of higher education, since it is during the student years that active formation of value orientations, social position, and determination of life priorities of a young person takes place. Today, a student of higher education can independently make decisions, put forward new ideas, developing leadership potential. Therefore, with the aim of creating leaders of a new generation, the problem of developing the leadership potential of students of geography faculties is gaining relevance. Universities, acting as centers of education, science and culture, have significant opportunities for continuous development of the individual, including his leadership abilities. Accumulating and transmitting innovative pedagogical experience, the university creates a modern educational space that can train high-quality specialists who consciously assume the functions of management and effective leadership in various areas of professional activity.

In order to develop and implement forms of work for the development of the leadership potential of geography students, the most effective organizational forms of socio-pedagogical work in the direction of the development of leadership potential have been singled out, namely, training that performs transformative, corrective, preventive and adaptive functions; the student scientific circle is aimed at communication, exchange of ideas and thoughts, improvement and development of knowledge of education seekers in scientific spheres of activity, personality formation; quest – a competition, sequential performance of pre-prepared tasks by individual players or teams; debate; Round Table; individual work; portfolio as a way of recording, accumulating, evaluating and self-assessing personal achievements over a certain period of time, etc.

Special attention should be paid to the diagnosis of the leadership abilities of higher education students studying at the Faculty of Geography of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, conducted according to the methodology of E. Zharikov and E. Krushelnitskyi. This technique allows you to assess a person's ability to be a leader. After analyzing the results, we see that the leadership qualities of most of the applicants are below average, which is characterized by a lack of desire to communicate, a tendency to spend time alone. They don't feel active and relaxed. It is difficult for such students to establish contacts with people. They do not stand up for their point of view, they hardly tolerate criticism. They practically do not show initiative, do not make independent decisions. In practice, there is still a fairly significant proportion of students who, according to their personal manifestations, are quite non-initiative, do not have any expressed abilities and do not seek to express themselves, to achieve a prestigious social status by their own efforts. Such manifestations complicate the processes of their social adaptation and professional development.

Therefore, the analysis of the state of study of the problem of leadership and the formation of leadership qualities in the works of Ukrainian and foreign scientists recognizes the insufficient level of research on the problem of the formation of leadership qualities among students of geographical universities. The development of modern interactive forms and methods of forming leadership qualities in students of geography faculties requires further scientific study.

Keywords: leadership qualities; education seekers; leadership potential; personality development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні конкурентоспроможність випускника закладу вищої освіти безпосередньо залежить від набутих ним компетентностей впродовж здобуття освіти, однією з яких є формування та розвиток лідерських якостей. Важливими складовими лідерства здобувачів освіти є сформованість у них організаційно-управлінських навичок, уміння впевнено продемонструвати свою точку зору, активність, комунікабельність та ініціативність. Не менш значимим є і прийняття самостійних рішень, зокрема, нести відповідальність за отриманий результат.

Розвиток лідерського потенціалу молоді є актуальною проблемою для закладів вищої освіти, оскільки саме у студентські роки простежується формування ціннісних орієнтацій, активна громадська позиція, визначаються життєві пріоритети молодого фахівця. Невід'ємною складовою кожного університету є студентство, яке має нагоду висувати та реалізовувати соціальні ініціативи, самостійно приймати рішення, відповідати за них, розвивати лідерський потенціал. Власне тому, з метою створення «нових», сучасних лідерів, набуває актуальності дана робота.

Суб'єктом нашого дослідження виступають студенти географічних факультетів і, власне, формування їх лідерських якостей. Структура лідерських якостей особистості зумовлена специфікою її професійної діяльності, оскільки майбутня професійна діяльність студентів географічних університетів зумовлюється особливими функціями, які вони будуть виконувати. Це, власне, визначає важливість набуття майбутнім спеціалістом лідерських якостей, за допомогою яких він у подальшій своїй професійній діяльності зможе приймати своєчасні самостійні рішення, опанувати навичками переконування, організувати роботу, результативно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Лідерські якості здобувача географічної освіти є професійно-особистісні, які розвиваються в навчальному процесі ЗВО, характеризується сукупністю здібностей, знань, умінь і досвіду, що забезпечують студенту успішні соціально схвалювані дії щодо мотивації, керівництва та реалізації позитивних соціально-професійних цілей особистості, команди чи групи. Серед якостей майбутнього лідера, що розвиваються у процесі навчання на географічному факультеті є надійність, відповідальність; комунікативні якості; організаційні якості; самооцінка, знання себе; готовність до ризику; впевненість у собі; активна життєва позиція; ініціативність; мотивованість; вміння створити команду.

У сучасних умовах зростання всіх сфер суспільного життя в Україні особливо актуальною постає проблема лідерства, адже суспільство потребує лідерів, які здатні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети та сприяти його моральному розвитку. Незважаючи на значну розробленість теми лідерства загалом, водночас, у наукових дослідженнях бракує діагностики та засобів формування комунікативних та лідерських якостей у здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно підкреслити, що у сучасній професійній освіті питанням діагностики та формування лідерських якостей у здобувачів закладів вищої освіти як у теоретичному, так і в практичному планах,

приділяється належна увага. Лідерство було і є однією з найбільш досліджуваних тем серед багатьох науковців світу, оскільки, суспільству потрібні лідери і організатори, що володіють навичками ефективного керівництва персоналом, здатні до емпатії, готові здійснювати діяльність на основі особистісно орієнтованої взаємодії. Спеціальні наукові дослідження, присвячені вивченню лідерства демонструють інтерес зарубіжних так і вітчизняних науковців до цієї проблематики.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й узагальнення результатів вивчення формування лідерських якостей студентів на географічних факультетах та здійснити експериментальну перевірку їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільству були і є потрібні люди, які здатні свідомо вибирати, готові приймати важливі рішення, рішучі, ініціативні, впевнені у своїх силах, тобто людей наділених певним набором лідерських якостей.

В залежності від суспільних процесів змінюється розуміння того, яким має бути ідеал людини, яка вміє та може організувати співпрацю між людьми, що не тільки сприятиме протистоянню, а й витримувати зміни в суспільстві, ефективно та гармонійно реалізувати спільну діяльність. Такою особистістю є лідер. Як правило, на лідера, який наділений здібностями та особливими рисами, покладається вирішення багатьох проблем. Саме тому, проблема лідерства має бути пріоритетною при вивченні студентського колективу.

Університети, що діють як центри освіти, науки та культури, мають значні можливості безперервного розвитку особистості, в тому числі і її лідерських здібностей. Акумулюючи та транслуючи інноваційний педагогічний досвід університет створює сучасний освітній простір, який може готувати якісних фахівців, які усвідомлено приймають на себе функції управління та ефективного лідерства у різних напрямках професійної діяльності.

Формування та розвиток лідерських здібностей здобувачів освіти включає багатоаспектну діагностику лідерства у студентському колективі на основі аналізу взаємовідносини між однолітками, де всі інтереси групи представляє одна людина, яка має неформальний або формальний авторитет. Інструментарій такої діагностики відрізняється значною різноманітністю, обумовленою неоднозначністю уявлення про набір особистісних якостей, необхідних лідерів.

Саме тому, заклади вищої освіти переспрамовують класичні програми та концепції освітньо-виховної діяльності на формування і розвиток лідерських якостей та компетенцій молодого спеціаліста, його особистісних і професійних можливостей, а саме: активна робота в команді, ухвалення відповідальних рішень, ефективна комунікація та ін.

Лідерство являє поєднання рис особистості – фізіологічні, психологічні (емоційні), розумові (інтелектуальні), особистісні (ділові), які дають змогу лідерам проявитися, зайняти керівну позицію та утримувати владу завдяки наявності зазначених рис. З цього випливає, що лідер – це найавторитетніша особа в колективі, яка внаслідок своїх особистісних якостей виконує головну роль у різних моральних, соціальних і інших ситуаціях, колективній діяльності членів

групи, має вплив на них, приймає рішення у ситуаціях і несе за них відповідальність [3].

Аналіз наукової літератури з питань феномену лідерства дозволив означити лідерство як внутрішній стан особистості, яка спрямована на досягнення успіху, веде активне діяльнісне життя, глибоко вмотивована, упевнена у своїх рішеннях та діях. Встановлено, що лідер покриває функції інтеграції та цілеспрямованого колективу та діє за принципом безпосередньої участі у його життєдіяльності. У вивченні формулювання лідерських якостей обґрунтовано необхідність враховувати особливості соціального середовища, специфіки професійної діяльності та викликів, що постають перед фахівцем географії.

Виховання лідерських якостей особистості – це соціально й педагогічно організований процес цілеспрямованого систематичного формування характерних рис особистості, які забезпечують ефективність діяльності та допомагають їй займати позицію лідера в групі, бути прикладом для наслідування.

Основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей здобувачів освіти географічних факультетів є:

- 1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна);
- 2) виховна діяльність (участь у конференціях, програмах, проєктах);
- 3) наукова діяльність (написання та захист кваліфікаційних робіт);
- 4) проєктна діяльність (розроблення та захист індивідуальних та колективних проєктів, творчих справ);
- 5) громадська діяльність (участь у роботі студентського самоврядування та громадських молодіжних організацій, наукових товариств, асоціацій, студентських наукових гуртках);
- 6) представницька діяльність (уміння ефективно представляти себе, однолітків, молодіжну громадську організацію, освітній заклад) [7].

У зв'язку з цим лідерські якості студентів географічних факультетів ми вважаємо як сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей майбутнього спеціаліста, які забезпечують його здатність інтегрувати та націлювати колектив для успішного досягнення цілей. Відтак, щоб підвищити ефективність діяльності географа, слід послуговуватися системою визначення лідерського потенціалу студентів географічних університетів ще на початковому етапі. Для цього потрібно скласти перелік складників портрета лідера, якого потрібні майбутньому суспільству з огляду на технологічні, технічні, організаційні, морально-етичні та інші чинники, та формувати їх у здобувачів освіти під час теоретичного навчання, перебування на виробничій та педагогічній практиках та набуття неформальної освіти. За сучасних умов майбутні географи, менеджери, керівники підприємств, крім професійних знань, мати:

– індивідуально-психологічні якості, які складаються з вольових якостей (рішучості, сильної волі, наполегливості); мислення, а це оперування методами наукового пізнання й логічного мислення, передусім дедукції, аналізу, індукції, порівняння, узагальнення синтезу); пам'ять, увага (стійкість та концентрація уваги, розподіл уваги); мотивація досягнень, інтерес, особистісні потреби);

– комунікативно-креативні якості, які містять комунікабельність, мовленнєву компетентність, слухати і чути співрозмовника, уміння вести переговори, ініціативність, товариськість, гнучкість, спостережливості);

– організаторсько-ділові якості, які складаються з професійної компетентності, толерантності, активності, послідовності, цілеспрямованості, об'єктивності, організованості, критичності, енергійності, самоконтролю, дієвості, набутті індивідуального стилю діяльності, самостійності у прийнятті рішень);

– соціально-групові якості – це уміння вирішувати конфлікти і непорозуміння; альтруїзм; репрезентативність; здатність захочувати творчість та ініціативу, надихати людей на виконання справи).

Сучасні умови життя пред'являють нові вимоги до якості освіти. Зокрема, орієнтир робиться на вихованні у здобувачів самодостатності, прийнятті самостійних рішень. Особлива увага в цьому завданні приділяється тому, щоб ця особистість не тільки навчилася приймати ці рішення, а й несла за них відповідальність. Сучасний здобувач вишу повинен володіти рисами лідера і розвивати ці риси потрібно починаючи якомога раніше.

Багато здобувачів освіти мають прихований потенціал лідерства, проте вони не розкривають його з різних причин. Наслідком цього є зниження зацікавленості в інших людях, відсутність навичок взаємодії, співпраці й партнерства, мотивація. З цієї причини необхідно розробляти і впроваджувати систему навчання, яка готує лідерів.

З метою розробки та впровадження форм роботи з розвитку лідерського потенціалу студентів-географів нами було виокремлено найбільш ефективні у напрямку розвитку лідерського потенціалу організаційні форми соціально-педагогічної роботи.

Для формування практичних навичок, як оптимальна форма роботи з метою економії часу вважаємо **тренінг**, який виконує перетворювальну, коригувальну, профілактичну та адаптивну функції. Тренінг є нетрадиційною формою і досить складною технологічною структурою, реалізація якої створює умови для багаторівневої комунікації між усіма учасниками. Тренінг – це одночасно цікавий процес пізнання себе та інших, можливість комунікації, форма опанування знань, інструмент для формування умінь та навичок, можливість розширити досвід. При чому, знання не подаються в готовому вигляді, а стають продуктом активної діяльності самих учасників.

Студентський науковий гурток є іншою формою роботи спрямованою на спілкування, обмін думками, вдосконалення і розвиток знань студентів у наукових сферах діяльності, становленню особистості. У основі функціонування гуртків лежить зацікавленість студентів, їх захоплення, покликання, закладений у них творчий потенціал. Метою гуртка є створення сприятливих умов для підготовки студентської молоді до самостійної творчої, навчальної та наукової роботи. Виявлення найбільш здібних і талановитих, схильних до науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти. На засіданнях гуртка розглядаються та активно обговорюються актуальні проблеми теорії та практики розвитку освіти географії. Учасники гуртка беруть участь у конференціях та у інших наукових заходах. Студенти, котрі відвідують засідання наукового гуртка

мають можливість: ознайомитися з принципами, методами, інструментарієм наукової та дослідницької роботи; приймати участь в науковому житті кафедри (написання статей, тез доповідей, наукових робіт), що публікуються в різних наукових виданнях; розвивати свої творчі здібності, виступаючи на наукових семінарах та конференціях; брати участь у проведенні «круглих столів», дебатів, де обговорюються актуальні проблеми розвитку освіти географії; застосовувати набутий досвід дослідницької роботи в процесі навчання.

Ще однією організаційною формою, яка сприяє згуртуванню команди та виокремленню лідерів є **квест**. Квест це аматорське спортивне, інтелектуальне змагання, суть якого є послідовне виконання наперед підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Найбільше застосовують квести студенти географічних факультетів на туристичних маршрутах з кураторами, туристичних практиках та посвятах. У процесі проходження квестудобувачі освіти вирішують завдання, проводять пошук на місцевості, складають оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні рішення та підказки. Після закінчення завдання команди переходять до виконання наступного завдання. Звичайно перемагає команда, яка виконала всі завдання швидше за інших. А також, квест сприяє виробленню у здобувачів освіти навичок командної роботи, планування, розвиває винахідливість, креативність та виховує відповідальність за себе і групу.

Дебати є формою соціально-педагогічної роботи, яка допомагає потенційним лідерам розвинути вміння приймати та відстоювати рішення. Дебати це є обговорення будь-яких питань, полеміка, обмін думками, дискусія, суперечка. Вони є варіацією командної, рольової інтелектуальної гри, суть якої полягає в тому, що обрані команди аргументовано доводять тезу, запропоновану до обговорення, а інші – відповідають їм. Метою дебатів є вміння переконати іншу сторону у достовірності викладеного. Під час дебатів відбувається дослідження певної теми, формується вміння переконувати і викладати свої погляди аудиторії, розвиваються пізнавальна активність, ораторські уміння та підвищується самооцінка.

Не менш цінним задля розвитку лідерського потенціалу студентів доцільно використовувати: **круглий стіл**. Це форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань, коли сторони висловлюються у визначеному порядку, маючи рівні права. Це свого роду брифінгу, який спрямований на виявлення вмінь презентувати власні досягнення, розширення знань, вміння вести дискусію, формулювати запитання і відповіді на них, висловлювати та відстоювати власну точку зору, робити висновки й узагальнення, проводити опитування, вислуховувати точку зору різних груп суб'єктів та інші форми.

Наступним шляхом реалізації другої соціально-педагогічної умови є **індивідуальна робота** з розвитку лідерського студентського потенціалу. До суттєвих переваг методу індивідуальної роботи належить те, що окремо взятому учаснику приділяється уваги більше, ніж в умовах роботи групи. Основними формами індивідуальної роботи в практиці соціально-педагогічної роботи Р. Вайнола [2] визначає: зустріч, інтерв'ювання, консультацію, співбесіду, переадресацію, доручення. Р. Сопівник [6] доповнює перелік задушевною розмовою,

формуванням списку спеціальної літератури для персонального читання, колекціонуванням, обміном думками, спільним пошуком вирішення проблеми, завдання. Індивідуальні форми підбираються з урахуванням психологічних особливостей кожного члена студентського активу. Здобувач отримує завдання, що виконується незалежно від інших, тому індивідуальна форма організації навчально-виховної роботи передбачає високий рівень активності і самостійності студентів-географів.

Також варто наголосити, що в індивідуальній роботі можна розкрити ті властивості особистості здобувача освіти, що перешкоджають його легалізуванню у ролі лідера, серед них, пасивність, побоювання публічних виступів, невпевненість у собі, відсутність риторичних здібностей, невміння будувати дружні міжособистісні стосунки. Розмова, обмін думками, індивідуальна бесіда, дають можливість поринути у внутрішній світ здобувача освіти, допомогти йому вирішити ряд особистих морально-психологічних проблем, додати впевненості, здолати комплекси, справити у бік адекватності його самооцінку, сприяти самовираженню та самореалізації його творчого потенціалу.

Нові виклики, що стоять перед вищою освітою передбачають приділення достатньої уваги **студентському тьюторству** як новій парадигмі розвитку компетентності здобувачів освіти. Саме тьюторство постає як належна методика, що сприяє активному залученню студентів до навчально-виховних процесів. Тьюторство на сучасному етапі покликано задовольнити потребу студентства в підтримці та побудові індивідуального освітнього маршруту. Завдяки своєму змісту та широким можливостям тьюторство має багато аспектів, особливостей і може бути реалізовано в різних режимах. Тьюторина географічних факультетах відіграють посередницьку роль між викладачем та студентом і водночас відповідальні за одного чи декількох студентів. Роль тьютора полягає в наданні студентам необхідної підтримки, адресної допомоги, розширенні можливостей для організації творчої діяльності в аудиторній й позааудиторній роботі [5]. Для цього важливо бути амбітним та комунікабельним. Тьютори повинні розвивати свою ефективність шляхом отримання знань з різних напрямків, зокрема з консультування, управління кар'єрою, навички спілкування, командної роботи, урегулювання конфліктів, стилів навчання тощо, щоб забезпечити набір знань, умінь та навичок, які дозволять їм адаптувати свою поведінку до типу ситуацій, з якими вони стикаються в процесі роботи.

Не менш цікава роль в індивідуальній роботі **портфоліо** як способу фіксування, накопичення, оцінки та самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу. Основними функціями портфоліо є: діагностична – фіксує зміни за певний проміжок часу; змістовна – розкриває спектр виконуваних робіт; розвиваюча – забезпечує безперервний процес освіти і самоосвіти; мотиваційна – відзначає результати діяльності; рейтингова – дозволяє виявити кількісні і якісні індивідуальні досягнення. Портфоліо може містити елементи щоденника як ефективного способу самоаналізу, боротьби з депресією, підвищення самооцінки. Щоденникові записи вчать увазі до себе й до інших, розвивають навички самоаналізу, виховують щирість, спостережливість, вміння контролювати себе.

Ще однією формою індивідуальної роботи є написання есе. Есе є жанром художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерним вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуалізованим трактуванням теми. Визначальними рисами есе є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція.

Ще одним способом представити себе як вмотивовану, яскраву та дуже здібну особистість, готову вступати на географічний факультет є **мотиваційний лист**. Мотиваційний лист – це документ, що складається і подається до закладу вищої освіти, у якому пояснюються причини, через які вступник вважає себе найкращим кандидатом для вступу на відповідну навчальну програму. Підготовка такого листа вимагає детального дослідження вступником загального академічного середовища університету та різних освітніх програм.

Такий лист має подвійну цінність. З одного боку, він може бути важливим аргументом при вступі. З іншого боку, пишучи мотиваційний лист, вступник отримує додаткову можливість обміркувати та аргументувати своє рішення, утвердитись у своєму переконанні вступити на відповідну освітню програму або змінити свою думку [8].

Мотиваційний лист потрібен, щоб: 1) показати себе як особистість: вміння комунікувати та презентувати себе; 2) довести свою мотивацію та зацікавленість професією та обранням закладом; 3) побудувати професійні та навчальні цілі.

Обираючи форми розвитку лідерського потенціалу студентів важливо, також, сприяти успішному виконанню студентами-географами суспільно корисної функції, що передбачає позитивний вплив активної студентської молоді на інших студентів та визначає прагнення приносити користь.

Діагностика лідерських здібностей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводилась за методикою Є. Жарікова та Є. Крушельницького [4]. Ця методика дозволяє оцінити здібність людини буди лідером.

В опитувальнику на виявлення лідерських здібностей було запропоновано 50 запитань, на які здобувачі освіти дали відповідь “так” або “ні”, зробивши позначку “+” та «-» у відповідній графі. Середнього значення у відповідях не передбачено.

Сума балів підраховувалася за допомогою “ключа” до опитувальника. За кожну відповідь, яка співпадає з ключем, респондент отримав один бал, в іншому випадку – 0 балів. Таким чином, відповіді можна згрупувати наступним чином: 0-25 – якості лідера виражені слабо; 26-35 – якості лідера виражені помірно; 36-40 – лідерські якості виражені сильно; 41 і більше – людина як лідер схильна до диктату.

Діагностика лідерських здібностей за вказаною методикою дозволяє виявити здібності у здобувача освіти бути лідером, яка залежить від рівня розвитку організаторських і комунікативних якостей. Лідер повинен відрізнятися наполегливістю, терпеливістю, психічною стійкістю, самокритичністю.

Сьогодні географічний факультет є одним з провідних структурних підрозділів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Навчання здобувачів вищої освіти здійснюється за 16

освітніми програмами та 9 спеціальностями, в тому числі 9 освітніх програм першого (бакалаврського) та 7 другого (магістерського) рівнів вищої освіти. П'ять випускових кафедр забезпечують навчальний процес для 886 студентів (780 стаціонарної та 106 заочної форм навчання).

В опитуванні взяло участь 155 здобувачів освіти, які навчаються від першого по шостий курси, що складає понад 17 % від всього контингенту студентів географічного факультету. Найбільш активними в опитуванні були здобувачі першого та другого курсів, що складає по 27,1 % від всіх опитаних. Найменшу частку, 4,7 %, складають випускники (студенти другого рівня вищої освіти). Третьюкурсники склали 7,8 % опитаних респондентів. Це можна пояснити особливостями студентського віку. З одного боку, вони прагнуть бути незалежними і неконтрольованими і не до кінця розуміють власні потреби і інтереси у активному студентському житті. В цьому віці вони розпочинають наукову роботу під керівництвом викладача який, як ми надіємося, здатен прищепити студентам бажання вчитися, брати участь у різноманітних заходах, творчо розвиватися, розвивати лідерські якості.

Серед опитаних здобувачів найбільше студентів навчається за ОП «Географія», а це 28,7% опитаних. Далі слідує здобувачі з ОП «Менеджмент туристичної індустрії» та зі ОП «Середня освіта (Географія)». Найменшу частку склали здобувачі освіти, які навчаються на ОП «Геодезія та землеустрій» (рис. 1).

Найбільш активні в опитуванні – дівчата, їх у опитуванні взяло участь 66,7 %, а хлопців – 33,3%.

Вкажіть свою спеціальність.
129 відповідей

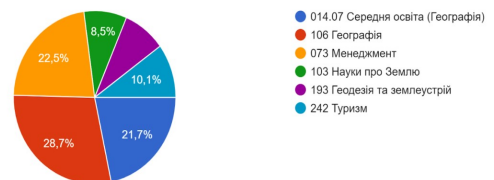

Рис. 1. Частка студентів, які навчаються за освітніми програмами.

За допомогою методики діагностики лідерських якостей здобувачів вищої освіти, які навчаються на географічному факультеті, нами досліджено та виявлено, що здобувачів вищої освіти, швидко налагоджують стосунки в суспільстві, встановлюють ділові контакти, беруть участь у громадських і групових заходах, характеризуються ініціативністю, вмінням брати на себе відповідальність та впливати на людей або на групу в цілому, спрямовують свою діяльність в певному напрямку, що сприяє досягненню загальних поставлених цілей.

Нами згруповані результати опитування за чотирьма критеріями, які представлені на рисунку 2.

Згідно з опитування студентів умовно поділено чотири групи за проявом лідерських здібностей, видно, що у найбільшій кількості здобувачів, а саме 87, що складає 56 % від кількості опитаних, якості лідера виражені помірно. Ці студенти вважають лідерські якості головним особистісним компонентом, головною умовою успішного професійного розвитку, проте вони не бачать у собі здібностей для їх розвитку або можливостей географічного факультету для їх

реалізації. Ці студенти вольові, терплячі, добре пристосовуються до нових умов.

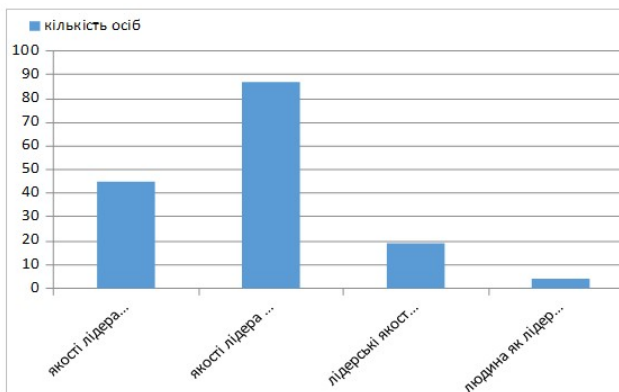

Рис. 2. Оцінка лідерських якостей здобувачів освіти.

Лідерські якості виражені слабо у 45 опитаних, що складає 29% від всіх респондентів. Це обумовлено тим, що не всі студенти мають можливість проявити свої лідерські якості та реалізувати індивідуальний потенціал на географічному факультеті. Окрім того, головним елементом особистісного критерію лідерських якостей є різнобічність знань, широта світогляду, проте деякі здобувачі освіти не приділяють достатньо часу для підвищення власної ерудованості. Відповідно, необхідно таким здобувачам освіти розвивати якості лідера, бути більш рішучими та ініціативними. Слід зазначити, що саме у цих двох груп слід розвивати лідерські якості, щоб опитані стали більш психічно стійкими, надійними, самокритичними, здатними вирішувати нетрадиційні завдання оригінальними методами.

У 19-ти студентів лідерські якості виражені сильно. Це говорить про наявність у них чітко виражених вмінь визначати цілі та налагоджувати шляхи їх досягнення. Це проявляється у здатності будувати взаємини як ефективні ділові та емоційні, реалізувати власний лідерський потенціал і розвивати потенціал інших членів колективу. Четверо студентів – це студенти схильні до диктату, вони навчаються за ОП «Середня освіта (Географія)» та «Науки про Землю». Вони навчаються на 4 та 5 курсах, що говорить про зростання сформованості лідерських якостей здобувачів освіти в такому віці.

Проаналізувавши результати, ми бачимо, що лідерські якості у більшості здобувачів нижче середнього, що характеризується відсутністю бажання до спілкування, схильністю до проведення часу на самоті. Вони не відчувають себе активними та розкутими. Таким здобувачам освіти важко налагоджувати контакти з людьми. Не відстоюють свою точку зору, тяжко переносять критику. Практично не виявляють ініціативи, не приймають самостійних рішень.

На практиці серед здобувачів вищої освіти все ще досить значна частка студентів, які за своїми особистісними проявами досить неініціативні, не мають якісь виражені здібності і не прагнуть виразити себе, досягти власними зусиллями престижного соціального статусу. Подібні прояви ускладнюють процеси їх соціальної адаптації та професійного розвитку.

У силу цього, в університетському житті потрібна певна організаційна та психолого-педагогічна

діяльність з надання допомоги молоді у розвитку своїх лідерських здібностей, а, отже, конкурентоспроможності та успішності у всіх соціальних сферах. Останнім часом сформувалося чітка потреба, у системі вищої освіти, у фахівцю, який має яскраво виражені організаторські навички, внутрішнє прагнення до соціальної активності, здатністю до тривалої емоційної, вольової, інтелектуальної та фізичної напруженої роботи заради досягнення своїх цілей, здатного пропонувати нестандартні ідеї та вести оточуючих за собою.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведений аналіз стану розробленості проблеми лідерства і формування лідерських якостей дозволив виявити недостатній рівень дослідження проблеми формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів. Проаналізувавши результати, ми бачимо, що більшість здобувачів освіти характеризуються середнім і низьким рівнями сформованості лідерських якостей; незначний відсоток студентів виявив високий рівень сформованості лідерських якостей. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого наукового вивчення потребує розробка сучасних інтерактивних форм і методів формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2010. 4. С. 3-14.
2. Вайнола Р. Х. Курс лекцій із дисципліни «Технології соціально педагогічної роботи» для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» денної та заочної форми навчання. Київ : КМПУ імені Б. Д. Гринченка, 2008. 159 с.
3. Ємчук Т.В., Чубрей О.С. Формування лідерських якостей здобувачів освіти у виховному процесі закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. С.121-126.
4. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: методичний посібник / О.М. Кокун та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
5. Корольова Л. М. Сучасні форми, методи й засоби підготовки майбутнього вчителя нової української школи до розвитку креативних здібностей молодших школярів. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 80–87.
6. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія]. 2-ге вид., доп. Київ : ЦП «Компринт», 2014. 533 с.
7. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2013. № 7.
8. <https://osvita.ua/consultations/bachelor/73165/>

REFERENCES

1. Alfimov, D.V. (2010). Vychovannia liderskykh yakostei shkoliariv u suchasni zahalnoosvitni shkoli. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka* [Cultivating leadership qualities of schoolchildren in a modern comprehensive school. Personal spirituality: methodology, theory and practice]. St 3-14.
2. Vaynola, R. KH. (2008). Kurs lektsiy iz dystsypliny «Tekhnolohiyi sotsial'no pedahohichnoyi roboty» dlya studentiv

spetsial'nosti 6.010105 «Sotsial'na pedahohika» dennoi ta zaochnoi formy navchannya [Course of lectures on the discipline "Technologies of social pedagogical work" for students of the specialty 6.010105 "Social pedagogy" of full-time and part-time education]. Kyiv : KMPU imeni B. D. Hrynchenka. 159 s.

3. Yemchuk, T.V., Chubrey, O.S. (2022). Formuvannya lider's'kykh yakostey здобувачів освіти u vykhovnomu protsesi zakladiv zahal'noi seredn'oi osvity. [Formation of leadership qualities of education seekers in the educational process of institutions of general secondary education]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu: Tsentral'noukrayins'kyu derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Vypusk 206. S.121-126.

4. (2012). Zbirnyk metodyk diahnozyky lider's'kykh yakostey kursant-s'koho, serzhant-s'koho ta ofitser's'koho skladu [Collection of methods for diagnosing leadership qualities of cadets, sergeants and officers]: metodychnyy posibnyk / O. M. Kokun ta in. Kyiv: NDTs HP ZSU. 433 s.

5. Korol'ova, L. M. (2020). Suchasni formy, metody u zasoby pidhotovky maybutn'oho vchytelya novoyi ukrayins'koyi shkoly do rozvytku kreatyvnykh zdibnostey molodshykh shkolyariv [Modern forms, methods and means of training the future teacher of the new Ukrainian school for the development of creative abilities of younger school children]. Naukovyy zhurnal Khortyts'koyi natsional'noi akademiyi. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota. Zaporizhzhya : Vyd-vo komunal'noho zakladu vyshchoyi osvity «Khortyts'ka natsional'na navchal'no-reabilitatsiyna akademiya» Zaporiz'koyi oblasnoi rady. Vyp. 1(2). С. 80–87.

6. Sopivnyk, R. V. (2014). Vychovannia lider's'kykh yakostei studentiv ahrarnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [Education of leader ship qualities of students of agricultural higher educational institutions] : [monohrafiia]. 2-he vyd., dop. Kyiv : TsP«Kompriynt». 533 s.

7. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia lider's'kykh yakostei uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities of school youth]. Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky. № 7.

8. <https://osvita.ua/consultations/bachelor/73165/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: освіта, вища освіта.

ЗАЯЧУК Мирослав Дмитрович – доктор географічних наук, декан географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: географія, картографія, урбаністика, планування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University, Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management.

Scientific interests: Education, Higher Education.

MYROSLAV Dmutrovych Zaiachuk – Doctor of Geographical Sciences, Dean of the Geographical Faculty of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: Geography, Cartography, Urban Studies, Planning.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2022 р.